

ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ – ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ (ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ)

Філіпович М. Б.

Сьогодні історія це кінцевий продукт, а не історія як процес мислення та вирішення проблем¹

АНОТАЦІЯ

Нині публічна історія, публічна політика та публічна дипломатія стали візитною карткою XXI століття, поступово охоплюючи всі сфери нашого життя, в тому числі і сферу освіти. Публічна історія є порівняно новою, навіть новітньою складовою історичної науки, адже класична історія як академічна дисципліна яку стали викладати в університетах вперше з'явилася у XIX століття у наслідок виокремлення її в окремий предмет від інших форм пізнання.

У поданому дослідженні висвітлюються витоки, зародження та становлення новітнього науково-освітнього напрямку «публічна історія» як у світі, так і в Україні, зокрема. Аналізується наукова та публіцистична література, джерела, визначаються предмет та завдання новітнього напрямку, конформістські тенденції у сучасній історичній науці, а також з'ясовується категоріально-понятійний апарат. Здійснено огляд методологічних проблем які нині існують як у світовій історичній науці, так і у вітчизняній.

У науковій роботі обґрунтовується потреба підготовки новітніх сучасних фахівців з історії, з точки зору того, що історія це «живий організм», який постійно оновлюється, розвивається і споживається на фоні появи модерних наукових міждисциплінарних напрямів, таких як Big Data і Data Science які охоплюють майже всю сферу аналізу даних, що дозволяє моделювати вирішення нагальних проблем людства на підставі чотирьох складових – об'єму, швидкості, різноманітності, достовірності. Саме з врахуванням цих чотирьох складових має здійснюватися підготовка фахівців з «публічної історії».

Загалом, поява «публічної історії» є підтвердженням того, що сприйняття минулого з часом мимоволі змінюється – з однієї сторони, ми стаємо менш залежними від тих, хто «робив історію», ставав її

¹ Kang, S. Definitions of and Ethical Approaches to Multiperspectivity in History Education, 'The Korean History Education Review', 154(2020): 87-120.

героями чи антигероями, все менше маємо до них «сентиментів» і значно важливішими для нас стають історичні джерела та їх доступність.

1. Еволюція історичної науки та її потреби

Історична наука є однією із визначальних серед суспільних наук та наріжним каменем розвитку людства. На відміну від всіх інших наук, які мають здебільшого поділ на тих хто її творить, і тих хто споживає результати цих творінь, творцем історії є, свідомо чи не свідомо, все живе на планеті, і все це живе, у той же час, є і її ж споживачем, а об'єктом вивчення – все, що має сенс – думки, явища, міфи, твори, живі і не живі істоти, дії, події, рухомі і нерухомі об'єкти, загалом планета Земля.

Важливим і беззаперечним фактором є те, що історична наука, це живий організм, який постійно перебуває у рухомості, при тому зберігаючи певні фундаментальні засади, які не піддаються потребам кон'юнктурного перегляду, однак, це не означає, що вони завідомо сформовані вірно. Розпочинаючи з кінця XIX століття, виокремившись від філософії, історична наука торує самостійний шлях і відповідно, як і будь які інші вчення потребує трансформації та адаптації до реального сьогодення.

І сьогодні перед історичною наукою, як світовою, так і вітчизняною, стоїть кілька яскравих викликів, що зумовлює потребу змін до підходів вивчення та викладання історії. Найбільших і негайних змін потребує методологія. Адже сучасна наукова історіографія сформувалася у кінці XIX століття і в її основі закладений «history»/«чоловічий» досвід, що за замовчуванням ототожнювався з «загальною історією». Едуард Фютер ще у 1911 році у своїй «Geschichte der neueren Historiographie» (Історія сучасної історіографії) звертав увагу на цей факт, однак його думки залишаються актуальними і до нині².

Слід зазначити, що увагу до «her-story»/«жіночої історії» спробував привернути ще у чотирнадцятому столітті Джованні Боккаччо своєю працею «De Claris mulieribus» (Про відомих жінок)³, написавши цей твір як протипрацю праці Франческо Петрарки «Liber de viris illustribus» (Книга про знаменитих чоловіків)⁴. Про те це, чи не єдиний випадок в історіографії історії, аж до середини XX століття. Нажаль, жінки і надалі

² Geschichte der neueren Historiographie : Fueter, Eduard, 1876-1928 : Інтернет-архів (archive.org)

³ De mulieribus claris Вікіпедія (wikipedia.org)

⁴ De viris illustribus Вікіпедія (wikipedia.org)

залишилися невидимими насамперед тому, що вони, їхній досвід, діяльність і простори не виявилися вартими історичного аналізу⁵.

Починаючи з 1960-х років, головним чином це пов'язано з активізацією феміністичного руху, з'являються наукові праці, які стосуються ролі жінки в історії. Фемінізація історичних досліджень призвела до появи явища, яке стало виокремлювати, і формувати інший історичний напрямок – напрямок «жіноча історія», а з 1990-х років – «гендерна історія». Поява такого напрямку сприяла тенденції яка яскраво виражається наступним формулюванням – «жінки насправді мають історії, і вони відрізняються від історії людей». Тобто, визнаючи жіночі ролі і жіночі внески у світовий суспільний розвиток автори-науковці все ж і надалі виокремлюють жінок з «історії людей», в іншу «жіночу історію». Такий підхід є неприпустимим, оскільки «історія чоловіків» і «історія жінок» це і є єдина «історія людей чи людства». Тому активізуючи вивчення історії жінок, їх ролі, їх значення, їх суспільну вагу не варто виокремлювати їх з загальної історії, а потрібно доповнювати її. Зрештою, не ставлячи собі за мету історіографічний аналіз розвитку «гендерної історії» зауважу лише, що даний напрямок швидко знайшов своїх прихильниць в українській історіографії і нині має чималий доробок, варто згадати хоча б праці О. Кісь⁶.

Однак, попри всі рефлексії та зусилля науковців, які намагалися ввести жіночі портрети в «загальну історію» за понад шістьдесят років, нажалі кардинальних змін не досягнуто. Історія, як загальнодоступний освітній компонент, і надалі залишається з «чоловічим» портретом.

Ще одним викликом у сфері методології вивчення історії як науки, окрім гендерних аспектів, сьогодні стало питання – яку історію ми маємо вивчати – політичну, військову, соціальну, повсякденну, локальну, усну, цифрову, візуальну? Мова йде не про вивчення спеціалізованих курсів для майбутніх фахівців-істориків. Питання стоїть у контексті загальноосвітнього курсу. Якщо проаналізувати як академічні історичні праці, так і шкільні підручники – історія, яка б там не була (всесвітня-регіональна, стародавня-новітня), має переважно «чоловіче обличчя» і подається здебільшого у таких іпостасях як:

– *політична* (правління, уряди, створення чи зникнення держав, поява суспільних актів, перевороти, політичні діячі), і навіть окремі теми присвячені вивченню розвитку культури у ті чи інші періоди переплетенні з тогочасними політичними реаліями;

⁵ Noiret, Serge. Public History, A Necessity in Today's European Union? Public History Weekly, 2017.

⁶ Кісь О. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень: становлення феміністської методології. Методологія. Історіографія. Джерелознавство. Український історичний журнал. 2012 (uahistory.co)

– *військова* (битви, перемоги, поразки, завоювання, революції та контрреволюції тощо).

Побутово-повсякденна як і «жіноча історія» у цих курсах присутня окремими вкрапленнями і лише з непереборної необхідності, як така, без якої не можливе подальше вивчення предмету. Навіть стародавні грецькі і римські міфи вивчаються як низка чіхось поразок та перемог.

Історія України, це теж історія трагедій, воєн, повстань, політики, і надалі містить елементи ксенофобії, культурної та етнічної нетерпимості, гендерного шовінізму. Не кажучи вже про те, що вона в переважній більшості не відповідають сучасним естетичним стандартам, переобтяжені академізмом, сухі, нецікаві, зосереджені на тих аспектах людського буття, які виховують пасивність, песимізм, почуття меншовартості. Відсутня людина, повсякдення.

Говорячи, наприклад, про Чумацький шлях завдяки якому доставляли ціль, здобувачі освіти не знають коли в українців з'явився цукор, а при вивченні XIX століття акцентується увага на Валуєвському указі, однак не згадуємо про перший паротяг в українських степах, куди і з якою метою мандрували українці, як вони сприймали світ і як їх сприймали у світі. Зрештою, історія XIX століття, надзвичайно багата на джерела та динаміку, постає як історія суцільних українофобських едиктів і як період діяльності національно-визвольних гуртків та рухів.

Таким чином, окреслюється потреба віднайти в історії щось, окрім розвитку політичних ідей та національних рухів. Подати принципово іншу, демілітаризовану історію, де поряд із державними інститутами та військовими зв'язками розкривалася б самоорганізація суспільства. Розпочинаючи з 1960-х років зароджується ще один новий напрям історії – *history of everyday life* (історії повсякдення). У науковий обіг це поняття вводить Фернан Бродель – один із найвідоміших істориків повоєнного часу у своїй праці «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.». У першому томі «Структура повсякденності: можливе і неможливе» автор зазначав, що «з маленьких пригод, з дорожніх нотаток вимальовується суспільство. І ніколи не повинно бути байдуже, яким чином на різних його рівнях люди їдять, одягаються, вмешлюють житло»⁷. Інституалізація цього напрямку відбувається у середині 1990-х років, коли з'являється ряд досліджень у Німеччині, Італії, Північній Америці. Всі ці дослідження ставили собі за мету висвітлити історію через життя пересічної людини. В Україні подібні дослідження стали з'являтися уже на початку 2000 років, такі дослідники як І. Антонова, О. Коляструк, О. Удод а згодом А. Шауренко

⁷ Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. Том 1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. К.: Основи, 1995. 543 с. С. 12.

вводять у вітчизняну історіографію відповідний понятійно-категоріальний апарат⁸.

Поява таких тенденцій в історичній науці, як слушно зауважує Д. Нефьодов, призводить до розробки нових методологічних підходів та принципів вивчення історичного минулого, зокрема людиноцентризму (соціальна антропологія), психологізації історії і окреслює нове коло питань, пов'язаних з макро- та мікроісторією⁹.

Розвиток комп'ютерних технологій також відчутно вплинув на потребу переосмислення багатьох сталих, здавалось би, понять і візій. Поява інтернету, суцільна діджиталізація, яка все більше завойовує світ своєю легкодоступністю, сприяє на рівні нейросемантики формуванню відчуттів у споживачів певного контенту, і не останню роль тут відіграють продукти, які, тим чи іншим шляхом, опираються на історичні дані.

Якщо Перша світова війна, яка стала причиною руйнації старого європейського світу, змусила Едмунд Гуссереля – німецького філософа, засновника феноменології, до роздумів спрямованих на осмислення завдань філософії (і відповідальності філософів) у відродженні життя, то нинішнє сьогодення – повномасштабне вторгнення Росії в Україну, поставило перед істориками аналогічне питання щодо завдань і відповідальності істориків та призвело до усвідомлення кризи історичних наук. І, якщо Е. Гуссерель ще на початку ХХ століття обстоював тезу – «кризи європейських наук», тобто втрату ними будь-якого життєвого значення для людини, що пов'язувалося з ігнорування людської суб'єктивності у науковій картині світу та введенням ним поняття «історичного апіорі» (трансцендентальної історичної свідомості)¹⁰. Сьогоднішні реалії такі, що, на нашу думку, варто вводити поняття «історичного апостеріорі» Якщо «історичне апіорі» – це сьогодення сформоване знаннями про минуле, то «історичне апостеріорі» – це знання про минуле сформоване потребами теперішнього часу.

Фактично «історичний апостеріорі» – знання історії отриманні завдяки відчуттям. Ці відчуття сьогодні моделюються та нав'язуються з

⁸ Антонова І. В. Повсякденне життя в Україні: соціологічний аналіз. Київ: Інститут соціології НАН України, 2006. 244 с.; Коляструк О. Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Київ. 2009. Вип. 15. Ч. 1.; Удод О. А. Про історію повсякденності. Бористен. 2000. № 4. С. 9–10. Шауренко А. Понятійно-категоріальний апарат як інструмент дослідження історії повсякдення. Сучасна інженерія та інноваційні технології, 2(28-02), 101–106. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2023-28-02-016>

⁹ Nefodov D. History of Everyday Life as a Component of the School History Course. IAJ_2023_06_9.pdf (intellectualarchive.com)

¹⁰ Filsofskyi_entsyklopedychnyi_slovnnyk.pdf (chtyvo.org.ua)

допомогою соціальних мереж, інтернет-блогів, іншого цифрового продукту. Цифровий продукт є масштабним, як у географічному розумінні, так і кількісному. Завдяки розвитку технологій доступ до нього має більше половина населення, і значна частина його так чи інакше опирається на історичні знання. Проте ці знання досить часто бувають не професійними, маніпулятивними та інтерпретованими на власний розсуд.

У 2000-х роках, коли оцифровані історичні першоджерела стали доступними для громадськості та розвинулася комунікація через інтернет, індивіди, незалежно від того, були вони фахівцями з історії чи ні, стали акторами, які формують або реформують колективну пам'ять без втручання академічної історії – таким чином став формуватися *партисипативний* підхід у вивченні історії – залучення широкого активного кола учасників. Особливо важливим постало питання шкільної історичної освіти, оскільки «сучасні школярі, це цифрові аборигени які здобувають, презентують, передають та застосовують історичні знання через соціальні медіа без посередництва вчителів, що ставить під сумнів авторитет вчителів історії та підручників як надійних комунікаторів історичних знань»¹¹. Таким чином трансформується екосистема продукування та поширення історії, а також вивчення та викладання історії. Загалом цифрова епоха характеризується деавторизацією та горизонтальністю.

В епоху цифрової публічної сфери складається система, коли люди, громадяни безпосередньо вивчають та викладають історію через соціальні мережі без посередництва фахових істориків чи вчителів, при тому мають достатньо глибокий вплив на формування та руйнування колективної пам'яті та колективної ідентичності. Розміщений у соціальних мережах історичний контент ускладнює розрізнення справжньої історії від фейкової та пропаганди, сприяє формуванню певного стереотипу до конкретних символічних подій минулого чи історичних персонажів. Такі реалії обумовлюють нагальну необхідність навчання суспільства історичної грамотності пов'язаної з цифровою грамотністю, що дозволить зрозуміти особливості минулого, з якими воно стикається через різноманітні медіа.

Масштабність цифрової епохи сприяла появі ще однієї особливості історії – нею, як ніколи раніше, стали послуговувати не лише для всезагального розвитку та освіти, але й політики у своїх практиках. І саме політики внесли певні нотки злободенності у трактуванні тих чи

¹¹ Sun Joo Kang. School history in the Era of deauthorization and horizontality: Popular History, Digital Public History, and History Education in South Korea. Why history education? Publisher: Wochen schau. September 2023.

інших подій. Історію починають використовувати з метою політичного підбурювання та для виправдання певних систем і культурних цінностей які подаються як вищі за інших. Прикладом такого підходу може слугувати фільм польського виробництва «Волинь». Як зазначив Адам Бальцер, експерт із Центру східних досліджень Варшавського університету, «Подивившись «Волинь» пересічний польський глядач матиме враження, що українці, за невеликими винятками, – це натовп диких людей»¹².

Результатом симбіозу – поєднання непрофесійного трактування історії з можливостями цифровізації та мережовості є виступ президента Росії, який розпочав повномасштабну війну з Україною саме з «уроку історії» і продовжує нав'язувати своє трактування історичних подій з вигідної для нього точки зору і надалі.

Виступ очільника Росії з подібними «уроками історії» та закликами до «відновлення історичної справедливості» викликає занепокоєння з кількох причин. По-перше, маючи багатомільйонну аудиторію планетарного масштабу, ця публічна персона, не академічний історик, нав'язує свій варіант історії, таким чином формуючи на майбутнє їхній світогляд. Адже його виступи транслюються та ретранслюватимуться неодноразово і до них дослуховуються, і у подальшому зважатимуть не тільки пересічні громадяни світу, які в більшості своїй формують поняття «виборця», а відповідно, і делегуватимуть свої права у майбутньому громадському та політичному діячу близькому для їх світогляду і ці діячі матимуть підставу опиратися на сформований світогляд власного виборця під час прийняття тих чи інших рішень. Таким чином, нагальною стає потреба історичної медіограмотності та вміння проводити оперативний «історичний фактчекінг» (перевірки фактичної історичної достовірності), адже історія викладена в інтерпретації президента Росії, це зброя проти всього світу. Як влучно сказав український політолог Євген Магда – «фейк, зокрема історичний – це найдешевша зброя масового ураження у сучасній гібридній війні»¹³.

Нині загальноприйнято класифікувати воєнні конфлікти за наступними типами: територіальний, соціальний, економічний, державно-інституційний, ідеологічний, культурний¹⁴. Однак, «уроки історії» здійснюють прецедент та вводять нову складову у класифікацію

¹² Савицький Ю. Фільм «Волинь» – якісна ілюстрація негативних польських стереотипів українця – експерти. <https://www.radiosvoboda.org/a/28038746.html>

¹³ Стартував курс онлайн-лекцій у межах підвищення кваліфікації з історії | Центр українсько-європейського наукового співробітництва (cuess.org.ua)

¹⁴ Перепелиця Г. М. Воєнно-політичний конфлікт: методологія дослідження та врегулювання: Автореф. дис.. д-ра політ. наук: 23.00. 02 / Інст. держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України. К., 1996. 38 с.

воєнних конфліктів, а саме – «інтерпретація історії» і потребують детального подальшого аналізу. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну возвело історію на лише у статус «підстави» для ведення війни, але й стало одним із засобів її ведення, що у свою чергу змушує переосмислювати цінність історії у житті пересічної людини та країни.

На початку ХХІ століття актуальною стає теорія компенсаторної функції в історії. Якщо у 70-х роках ХХ століття ця функція асоціювалася з появою гендерних ролей в історії, зокрема ще у 1976 р. Джоан Келлі писала, що: «Від самого початку жіноча історія визнавала, що так звана «компенсаторна» історія є недостатньою»¹⁵, то з початком нового тисячоліття вона починає асоціюватися з поняттям «історична пам'ять суспільства».

Питання історичної пам'яті з її компенсаторною функцією актуальними стають у переломні історичні періоди, коли відбувається переосмислення історичного досвіду, існує загроза втрати культури, мови, території, коли виникає загострена потреба історичних знань як основи боротьби за політичну незалежність. Одним із підводних каменів історичної пам'яті є напруга яка виникає між історією та пам'яттю, що варто забути, а що – пам'ятати, і чи забуття має переважати над пам'яттю? Попри такі метаморфози, однозначним є те, що збереження спогадів про минулі страждання допомагає впоратися з травматичним минулим досвідом.

Друга світова війна яка зачепила всю Європу, воєнні конфлікти пов'язані з розпадом Югославії у кінці ХХ століття та нинішня війна в Україні, всі ці події сприяють тому, що чимало науковців докладають зусилля, які спрямовані на відновлення та збереження історичної пам'яті про минуле насильство та несправедливість. Ці зусилля відображаються зростанням досліджень та актуалізацією теми історичної пам'яті як окремого поля наукової діяльності. Як зазначає О. Каліщук ««меморіальний бум», який почався в 60-х роках ХХ століття, став претендувати на статус нової парадигми гуманітаристики на рубежі 1980-1990-х років, залишається актуальним і донині, охоплюючи дедалі більшої різноманітності історичних тем і все більше вчених. Мова йде як про теоретичні розробки, так і про так звані CaseStudies (роботи над конкретними проблемами)»¹⁶.

Однак, не зважаючи на «бум» наукових досліджень у цій сфері найбільш спірним питанням лишається саме визначення поняття

¹⁵ Kelly Joan. *Women, History & Theory The Essays of Joan Kelly*. Chicago: The University of Chicago Press. pp. 19–50. ISBN 0-226-43027-8.

¹⁶ Kalishchuk Oksana. *History, Historical Memory, Memory Policy: Theoretical and Methodological Aspect*.

«історичної пам'яті» та його смислове навантаження. У науковій літературі ведеться тривала дискусія, щодо того чи ототожнювати поняття «історична пам'ять», «колективна пам'ять», «суспільна пам'ять» та «національна пам'ять», а також співвідношення всіх цих понять з поняттям «політика пам'яті». Різні наукові школи по-різному підходять до визначення та вирішення цієї проблеми, яка і до сьогодні не має констатуючого наповнення.

Таким чином, розпочинаючи з другої половини ХХ століття, намагаючись адаптувати досвід минулого до реалій і викликів сьогодення в історичній науці, стала формуватися тенденція міждисциплінарних досліджень та дискурсів, що обумовила появу нових історичних напрямів.

Всі ці рефлексії притаманні і українській історіографії, при тому, вона має ще й ряд власних складових. Якщо вести мову про розвиток сучасної історичної української науки, то вона пройшла певні еволюційні етапи, кожен з яких має свої риси. Загалом же в українській історіографії спостерігається різні підходи щодо вивчення української історії – від вивчення історії як історії української державності – підхід який заклав М. Грушевський, і який переважав на початку 90-х років, при тому слід зазначити, що українська історіографія не змогла цілком позбутися радянської методики вивчення історії як історії класової боротьби, і рудименті залишки ми можемо відслідковувати ще й до тепер. Під впливом діаспорних вчень українські науковці стали послуговувати теорією багатонаціонального характеру української історії, і в останні часи йде перехід до транснаціонального підходу¹⁷.

Якщо ж вести мову, про перший етап, то становлення сучасної української історичної науки логічно пов'язаний зі здобуттям незалежності України. Ситуація у той час була парадоксальною і полягала у тому, що у світі про Україну майже не знали, ототожнюючи її з Російською імперією та СРСР, але і це ще була не найбільша проблема. Проблема була у тому, що у самій країні не було праць та науковців які могли послідовно викласти історію українців. Цю прогалину стали заповнювати вже в кінці 80-х років ХХ століття діаспорні видання. Найбільш затребуваними стали книги авторства Наталки Полонської-Василенко і особливо, Ореста Субтельного. До середини 1990-х років його підручник «Україна: історія» посідала чільне місце як в освітньому процесі, так і науковому, її одночасно вивчали

¹⁷ Філінюк, А., Клімчук, Ю. Проблеми реалізації транснаціонального підходу до викладання вітчизняної історії в НУШ: на прикладі вивчення участі українців у європейському Русі Опору у роки Другої світової війни. Вісник Науки та Освіти, (4)(10). [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4\(10\)-830-849](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4(10)-830-849)

школярі, вчителі, студенти та викладачі. Доступним викладом тексту та на хвилі відродженого патріотизму вона здобула найбільшу популярність серед українців. Як пізніше згадував науковець Інституту історії України Станіслав Кульчицький – «я зрозумів, що в Києві в 1990 році ніхто з нас, радянських професорів, не напише так, як написана ця книга, тому що ми не освоїли ще ту спадщину, навіть Грушевського, який був у «спецхранах» тодішніх наукових бібліотек, – ми тільки починали це все читати. Ми були учнями»¹⁸.

У це й же період стали видаватися репринтні книги та археографічна спадщина В. Антоновича, М. Грушевського, Д. Дорошенка, О. Єфименка, М. Костомарова, Д. Яворницького, А. Яковліва та ін. Таким чином, перше десятиліття незалежності ознаменувався приходом і вивченням праць діаспорних вчених, окресленням білих плям у вітчизняній історії українськими істориками, створенням первинних міфів про українську націю – «скарб Полуботка», «шлях аріїв», «рун віра» і т.п.

Кінець ХХ століття та початок ХХІ століття, другий етап, характеризується вже формуванням власних історичних наукових шкіл та спробами на рівні вести дискусії з вченими як діаспорними, так і зарубіжними. Розглядаються «важкі питання» з історії України та Польщі, напрацьовуються наукові проекти з академічними установами та вузами України, Росії, Білорусі та Польщі. Ряд провідних українських істориків ставить на порядок денний в українській історіографії питання вивчення «регіональної історії».

Зокрема, академік НАН України В. Смолій зазначав, що: «поки не буде наповнена конкретним змістом формула про регіон як динамічну соціоекосистему і не проаналізований український регіоналізм як суспільне явище, марно сподіватися на розв'язання безлічі сучасних регіональних проблем і формування ефективної регіональної політики»¹⁹.

Цей період пам'ятний тим, що у 1998 році Національною академією наук видається фундаментальна праця в 15 томах з історії України «Україна крізь віки». Формуються збірники документів та матеріалів про український національно-визвольний рух. У 2005 році виходить у світ п'ятитомне видання документів «Український здвиг» про пробудження національної свідомості українців. У 2006 році створюється Український інститут національної пам'яті. Успішно

¹⁸ Щур Марія. Оресту Субтельному, автору першого підручника з історії в незалежній Україні, виповнилося б 80 років. <https://www.radiosvoboda.org/a/orest-subtelny-80-rokiv/31243534.html>

¹⁹ Смолій В. Вступне слово. Регіональна історія України. Вип. 1. К., 2007. С. 7–10.

реалізуються масштабні дослідницькі проекти: перше в українській історіографії енциклопедичне наукове видання «Звід пам'яток історії та культури України» та багатотомна науково-документальна серія «Реабілітовані історією», остаточно формується академічна складова української історіографії.

У цей же час укорінюються історичні стереотипи та міфологічні нарації. Більш детально про них я зупинюсь у наступному розділі даного видання, однак хочу зауважити, що цьому процесу сприяли два потужних фактори – перший, хоча українські історики і отримали доступ до великого кола документів, свідчень, архівів, однак давалось взнати те, що вони були виховані на радянській методології і так і не змогли відійти від неї та напрацювати власну незаідеологізовану та ввести новітній понятійний апарат. По суті відбувається накладення шаблонів сформованих радянською свідомістю на нові історичні свідчення. Другим фактором стає зовнішній вплив, сусідський – польський та російський. У цей період з польської сторони йде намагання утвердити українців в думці «історичної провини» перед поляками, з російської – продовження радянських наративів «братерства», «малоросійства» тощо.

Вторгнення Росії у 2014 році стало переломним і у розвитку української історичної науки. Ведення гібридної війни Росії проти України змусило фахівців замислитися над новітніми підходами у викладанні та дослідженні власної історії, а також поставило питання популяризації цієї історії. Брак сучасних підходів до викладання історії, переобтяженість підручників з історії фактажем і відсутність його розуміння, подання історії України як безкінечного процесу, кого і коли українці «пережили», все це викликало відразу до вивчення історії. Виникла потреба пояснення корисності вивчення історії, хоча історія й має справу з «тоді» і «там», які досить далекі від «зараз» і «тут», тобто нашого власного життя, однак, науковці були поставлені перед проблемою переконання, що знання історії є цінними для сьогодення. Тому, все більше коло фахівців визнає, що історія має вийти за межі академічних стін та шкільних підручників, вона повинна стати повсякденним атрибутом кожного громадянина.

Перш за все стало зрозумілим, що не зважаючи, на доцільність ведення регіональних досліджень, занурення у власну історію, її деталізацію, обмеження історичною територією сприяло формуванню тенденції викладу історії України відірваної від загальноєвропейського чи світового контексту, що породило відчуття «історії планети Україна». Те, що для українців було «Україна Incognita», то для іноземців Україна це «Terra incognita», заикленість на власній історії обмежила просування її у загальноєвропейський простір і сприяла тому, що

іноземці і надалі сприймають Україну як культурну пустелю, очевидні для українців речі погано засвоюються іноземцями, українці для європейців з'явилися з нізвідки.

Також стало явним, що українська історіографія знаходиться під тягарем вислову Володимира Винниченка, що «українську історію не можна читати без броду». Таке сприйняття призвело до подачі історії з точки зору «безвиході» та «віктимності» – насправді при обговоренні складних подій і їх важких наслідків потрібно формувати не лише ці почуття, але й почуття оптимізму, прощення, примирення та надії на кращий і справедливий світ. Зрештою жодної країни, нації, держави, постаті не має з лише позитивною складовою. У цьому розумінні дуже доречним є досвід Південної Кореї, яка бореться з наслідками постімперських трактувань так, як і ми, має відділенні (анексовані) території.

Чи не найпершим виданням яке стало відходити від описаної вище методології стала книга Сергія Плохія, професора гарвардського університету, «Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності», який на перших сторінках зазначив, що «українці мають таке саме право пишатися своєю роллю у зміні світу, як ірландці, шотландці та інші нації, про які написано книжки, що підтверджують їхні претензії на формування історії людства»²⁰. Таким чином окресливши своє ставлення до української історії як складової людства та без відчуття жертви чи кривдника.

За деякий час, з переосмисленими підходами видав свою книгу і український філософ та історик Петро Кралюк «Історія України, яку можна читати «без броду». Розвиток державності на українських землях»²¹. Автор звертає увагу на таке явище у світовій історії як бездержавність. На його думку «бездержавність – явище, характерне для багатьох народів. Тому українці у своєму прагненні створити власну державу були далеко не самотні. Проте, проживаючи в різних країнах і обіймаючи високі посади, вони зробили чимало для становлення, зокрема Угорського королівства, Речі Посполитої, Російської імперії, Османської імперії, і врешті-решт здобули свою державу»²².

Ці дві праці започаткували відхід від сформованого М. Грушевським і підтриманого істориками кінця ХХ століття сприйняття, що історію України слід вивчати винятково як історію української державності, та

²⁰ Плохій С. Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків, 2023. С. 20.

²¹ Кралюк П. Історія України, яку можна читати «без броду». Розвиток державності на українських землях Фоліо. 2020. 424 с.

²² Кралюк П. Історія України, яку можна читати «без броду». Розвиток державності на українських землях Фоліо. 2020. 424 с.

поклали початок транснаціонального підходу, очищення історії від міфологічних нарацій і пошуку правдивих термінів.

Окрім вище зазначеного, повномасштабна війна в Україні поставила виклики перед українською історіографією, що вона повинна не лише виправляти нав'язані історичні стереотипи та методологічні підходи, але й працювати над популяризацією своєї історії, і докладати превентивних зусиль, щодо запобігання розповсюдження викривленої ментально не коректної історії своєї держави.

Загалом же, для того щоб минуле послугувало сьогоденню та майбутньому роль історії вбачається як один із засобів з'єднання окремих історичних елементів в одну загальну картину історичних змін. Основною передумовою визнання і вирішення проблем сьогодення та передбачення майбутнього є розуміння історичних змін. Зміни та спадкоємність мають стати центральними концепціями історичної науки. Можливість вивчати приклади змін, відстежувати закономірності змін або причину змін, порівнювати їх у сенсі життя і смерті, влади і безсилля, класового і соціального статусу, ідентичності і спільноти, репутації і честі, злочину і покарання, моралі і етики і т.д. з плином часу, сприймаючи культурну дистанцію між минулим і сьогоденням, все це має сприяти формуванню уявлення про зміну людства, навчити застосувати це уявлення до вирішення проблем минулого і сьогодення, рефлексувати над власною історичною свідомістю.

2. Публічна історія як напрям історичної науки

Говорячи про публічну історію як напрям історичної науки, слід згадати, що саму історію не зразу стали сприймати окрему наукову одиницю. Ще на самому початку відокремлення історії з'явився поділ на аматорську та професійну. На той час вважалося, що особи без фахової історичної підготовки не могли правдиво донести інформацію і здебільшого займаються міфотворчістю, щодо професіоналів, то їхні праці були переобтяжені фаховою термінологією і були складні для сприймання. Така ситуація тривала до Другої світової війни. На той момент історична наука виконала свою місію, адже вона виникла у період створення національних держав і формування національної ідентичності. Людмила Чекаленко у своїй книзі «Публічна історія: виклики XXI століття» доводить, що перші історичні паростки сучасного наповнення публічної історії простежуються ще з 1830-х років – з боротьби американського студентства за право самоврядування у вишах. Історичний досвід було запозичено з історії Болонського університету в

Італії²³. Повернення до публічної історії – Public history – спостерігаємо вже у ХХ столітті в часи глибокої економічної кризи, що супроводжувалась скороченням гуманітарної освіти в американських вишах²⁴.

Слід відзначити, що окрім методологічних причин появи публічної історії були й економічні чинники які призвели до її формування. А саме – зменшення ринку праці академічних істориків на фоні широкого використання, навіть споживання історичного матеріалу у публічних дискусіях, поява цифрових технологій, що дозволила широко використовувати історичний контент. Саме цифрові технології стали з однієї сторони масово поширювати історичні знання, з іншої потребували не академічних, а доступних публіцистичних текстів

Після Другої світової війни, зі зміною світопорядку та появою процесу демократизації починається переосмислення і ролі історії. У 1970 роках починають формуватися нові напрямки – усна історія, нова соціальна історія, мікроісторія та публічна історія. Поява публічної історії свідчить про те, що історія повинна належати не лише професійним історикам, але й суспільству.

Основоположник публічної історії зазначали, що професійні історики повинні говорити з аудиторією на тих мовах, які найбільш сприяють сприйняттю та засвоєнню історичних фактів та явищ, з врахуванням всіх доступних можливостей як мови, так і існуючих способів. Це пов'язано з тим, що звичайна людина рідко коли читає наукові академічні тексти, які містить сотні сторінок, визначень, термінів та посилань не зрозумілих для неї. Традиційна, або академічна історія насамперед подається у писаному форматі текст (монографії чи наукові статті), тоді як у публічна історія зосереджується на інших формах, включаючи кіно, оповідання та публічні дебати.

Початок ХХІ століття у науковій сфері призводить не лише до розмежування академічної історії від публічної, але й серед науковців відбувається поділ на «публічний інтелектуал» та «академічний науковець». Спільними для обох понять є те, що вони мають бути фахівцями у своїй сфері, вміти писати та виступати. Однак, якщо діяльність «академічного науковця» обмежується науковими статтями і монографіями та аудиторією слухачів з колег або студентів, то «публічний інтелектуал» – це ще й написання науково-популярних видань і есе, участь у громадсько-суспільних заходах та надання

²³ Чекаленко Л. Публічна історія: виклики ХХІ століття: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2021. 272 с.

²⁴ Луцишин Г. Рецензія на наукову монографію Людмили Дмитрівни Чекаленко «Публічна історія: виклики ХХІ століття». Зовнішні справи. 2021. Т. 31, № 6. С. 39–40.

інтерв'ю, до певної міри медійна або мережева особа, у виступах повинен орієнтуватися на непідготовлену аудиторію і володіти доступним понятійним апаратом, який при тому не зменшує наукової ваги.

Але не всі історики згодні з цією історичною тенденцією, кажучи, що це може бути не чимось більшим, ніж новий спосіб оприлюднення історії. Деякі історики, наприклад Рафаель Семуель, закликали людей до діалогу. На їхню думку, не лише історики мають говорити про минуле, а важливою є точка зору різних суспільних груп. Рафаель Семуель і інші публічні історики 70-80-х років ставили питання: «Хто володіє минулим?»²⁵. В ідеалі це мало б бути співтворення публічної історії як фахівцями, так і людьми, яким це цікаво.

Розпочинаючи з другої половини ХХ століття історична наука різко стала відходити від конформістського принципу – які були нав'язані політичними реаліями та науковими принципами сформованими шляхом впровадження методологічних підходів, що у більшості своїй формували загальноісторичні стандарти та підходи та зводились до пасивного сприйняття утверджених догм, подій та явищ, безапеляційно визначали порядки, норми і правила написання історичних досліджень і передбачали безумовне схилення перед авторитетами. Такий принцип був притаманний фактично всій історичній науці першої половини ХХ століття.

Наприкінці ХХ століття поняття публічної історії починає поступово розширюватися, більше того, з'являється асиметрія у підходах між істориками Європи та Америки. Зокрема, європейські науковці стверджували, що публічна історія може бути визначена як «історія для публіки, про публіку і самої публіки»²⁶. На початку ХХІ століття на розвиток досліджуваного напрямку починає впливати глобалізація, інтернаціоналізація та інституціоналізація практик публічної історії. Така асиметрія призводить до створення у 2010 році Міжнародної федерації публічної історії, більш структурно організованої й під меншим впливом американських істориків. Поява даної структури фактично стає альтернативою Національній раді США з публічної історії яка діє з 1979 року, а роком раніше у 1978 року у США був заснований перший професійний журнал «The Public Historian».

²⁵ Балаян С. Публічна історія – це пояснення або презентація історичних знань більш зрозумілими засобами. https://zn.ua/ukr/HISTORY/publiczna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324_.html

²⁶Брайлян Є. Публічна історія в Україні: у пошуках консенсусу. https://zn.ua/ukr/HISTORY/publiczna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324_.html

Створена європейськими істориками Міжнародна федерація публічної історії (International Federation for Public History) також стала видавати свій бюлетень і проводити численні конференції. Вона уповноважена створювати міжнародні зв'язки між публічними істориками та сприяти розвитку всесвітньої мережі практиків публічної історії. Метою федерації є:

заохочення, просування та координація на міжнародному рівні контактів, викладання та досліджень у галузі публічної історії;

створення міжнародної мережі програм з публічної історії, науковців та практиків;

сприяти міжнародному обміну інформацією про викладання та дослідження в галузі публічної історії та практики її ділитися рекомендованими професійними та академічними найкращими практиками, включаючи стандарти оцінювання науки з публічної історії; сприяти участі публічних істориків та їхніх організацій у міжнародних конгресах та інших зустрічах науковців у цій галузі;

заохочувати утворення національних комітетів істориків, які працюють у сфері публічної історії.

Публічна історія перебуває в процесі інституціалізації: створення професійних товариств, спеціалізованих видань, присудження вчених ступенів з публічної історії, зростаючої присутності цієї нової галузі історичного знання в медіа просторі. В умовах великих і епохальних змін нового століття у багатьох істориків виникло нове сприйняття необхідності оновлення тем і методологічних підходів, а в більш загальному вигляді самої самотності професії і її соціального образу.

Таким чином, розпочинаючи з 2010 року у публічній історії утверджується два підходи американський та європейський. Діяльність публічної історії в США зводиться до висвітлення минулого соціальних груп та етнічних спільнот, створення тематичних музеїв, історичних парків, співпраця з різними громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, ЗМІ тощо. В основі американського підходу лежить вивчення регіональної, локальної історії через ідивідуалістичні практики, які таким чином забезпечують широке коло зацікавлених осіб, то у європейському – доступність історії до широких кіл суспільства, через виклад історії доступною мовою та засобами.

Відмінність між американським напрямом та європейським у публічній історії можемо спостерігати на прикладі Великої Британії, де публічна історія фактично виокремилась завдяки з актуалізацією в суспільстві питань пов'язаних з захистом культурної спадщини.

Ще одним наріжним каменем у публічній історії європейського континенту стає питання термінології, зокрема у самій назві «публічна історія», притому у науковців по ту сторону Атлантики такої проблеми

не спостерігається. Наприклад у Німеччині термін «публічна історія» викликав критику і на протигагу йому стали застосовувати інший – «прикладна історія» (“Angewandte Geschichte”). Аналогічна ситуація з вивченням поняття постає і у Польщі, адже попри давню традицію та розмаїття форм публічної історії, сам термін «публічна історія», або дослівно кажучи «історія в публічній сфері», використовується в Польщі лише з 2010-х років²⁷.

Попри всю невизначеність та відмінність новий напрям в історичній науці починає набувати популярності як у Центральній та Східній Європі, та і в Україні. Труднощі у визначенні поняття «публічна історія» також не минули і українські наукові кола, здебільшого через політичне зловживання історією, і сьогодні у цей термін вкладається різне значення – «публічна історія», «прикладна історія», «популярна історія», «практична історія», «цифрова історія», і навіть «історична політика».

В Україні поява публічної історії ускладнюється ще й тим, що «наші історики ще з радянських часів звикли, що вони насамперед орієнтуються на державу і чекають від неї якихось наказів. Якщо ми говоримо про публічну історію, то історики мають орієнтуватись не на владу, а на суспільство, тобто на людей, з якими вони працюють. Варто не забувати, що наше суспільство складається з багатьох різних груп, до яких треба знайти свої підходи, якщо історик хоче побудувати діалог»²⁸.

Становленню публічної історії як наукового напрямку сприяє і розуміння поняття «колективна пам'ять», що охоплює цілу низку видів діяльності, які практикують ті, хто вивчає історію в межах і поза межами своєї публічної роботи в спеціалізованому академічному середовищі. Це історична практика виведення історії за межі університетської сфери та її доступності для ширшої аудиторії, ніж та, що визначена університетом. Традиційно історія асоціюється зі спеціалізованими читачами та студентами на різних рівнях освіти. Але публічна історія охоплює види діяльності, в яких оповідь пов'язана з широкою аудиторією, зокрема через музеї, реальні та віртуальні виставки, охорону історичної спадщини, реконструкцію, усну історію тощо. Міждисциплінарність дозволяє публічним історикам розглядати дуже різні способи представлення історичного знання поза академічним середовищем.

²⁷ Wojdon Joanna. Public History in Poland. https://www.routledge.com/Public-History-in-Poland/Wojdon/p/book/9780367761677?utm_medium=email&utm_source=EmailStudio&utm_campaign=B029177_eh1_1au_1aj_d003_4698933&utm_id&fbclid=IwAR3F-G6_v2YeJu7xzxQim4nGZxAg4ww5ST2NVEW8jYXkp_GCCRINzf7o9Iw

²⁸ Лазуркевич С. Що таке «публічна історія»? <https://theukrainians.org/shho-take-publicchna-istoriya/>

Наукові дослідження зі сфери публічної історії нині зосереджуються на численних практиках та формах медіа в публічній історії, включаючи історичну пам'ять, туризм, історичну спадщину, історичні реконструкції, меми та графічні романи, фільми, архіви, археологію та усну історію. Так, Джоана Войден у своєму виданні об'єднала польський досвід для ширшої міжнародної аудиторії та ділиться польськими суперечками, пов'язаними з публічною історією, в академічному дискурсі, поза новинами ЗМІ та політично ангажованими коментарями. Крім того, воно проливає вирішальне світло на розвиток колективної пам'яті, історичні та політичні дебати, історію Польщі та Центрально-Східної Європи, а також політику посткомуністичних суспільств після Другої світової війни²⁹.

Питанням публічної історії присвячено чимало праць, зокрема польської науковиці Джоани Войдон, під чім керівництвом вийшла «Публічна історія в Польщі» у 2021 р. Книга написана командою академічних істориків та практиків у цій галузі і у ній представлені різні аспекти практик публічної історії в Польщі, а також їхній історичний розвиток та теоретичні роздуми про публічну історію.

Ще одна праця Джоанни Войдон та Дороти Вишневської «Публічне в публічній історії» представляє міжнародне дослідження ролі громадськості в публічній історії: способів, якими люди сприймають, реагують та впливають на пов'язані з історією інституції, події, послуги та продукти, які мають справу з минулим³⁰.

У книзі розглядаються теоретичні роздуми про громадськість або множинні публічні речі та їхню роль у публічній історії, а також емпіричний аналіз активної реакції громадськості на існуючі форми публічної історії та їх вплив на них. Особлива увага також приділяється цифровій публічній історії, яка сприяє подвійній ролі громадськості – як реципієнта та творця публічної історії. Книга ґрунтується на різноманітному національному, а також міжнародному досвіді та академічних традиціях. Кожен розділ виходить за рамки національних кейсів, щоб поглянути на транснаціональну площину. Наративи, побудовані навколо їхніх кейсів, стосуються таких питань, як організація музейної виставки, управління веб-сайтом, пов'язаним з історією, аналіз коментарів читачів або залучення непрофесійної громадськості як дослідників усної історії.

²⁹ Wojdon Joanna. Public History in Poland. https://www.routledge.com/Public-History-in-Poland/Wojdon/p/book/9780367761677?utm_medium=email&utm_source=EmailStudio&utm_campaign=B029177_ch1_1au_1aj_d003_4698933&utm_id&fbclid=IwAR3F-G6_v2YeJu7xzxQim4nGZxAg4ww5ST2NVEW8jYXkp_GCCRINzf7o9Iw

³⁰ Wojdon, Joanna & Wiśniewska, Dorota. (2024). History in Public Space. 10.4324/9781003366348.

Загалом, якщо говорити про термінологію «публічна історія», то у кожній з країн вона постає по-різному. Ще одним напрямком досліджень зі сфери публічної історії є дослідження партисипативних рухів громадської пам'яті. Ліз Шевченко у своїй праці «Публічна історія для епохи постправди» досліджує, як боротися з історичним запереченням, коли віра в факти знаходиться на рекордно низькому рівні. Вийшовши за рамки меморіальних музеїв чи документальних фільмів, книга ділиться історіями партисипативних рухів громадської пам'яті, які об'єднали людей, щоб боротися з глибоким корінням і сучасною правдою порушень прав людини. Вона дає змогу поглянути зсередини на «місця совісті» по всьому світу та на активістів пам'яті, які розкопують свої приховані історії, від радянського ГУЛАГу до работоргівлі в Сенегалі. Потім сотні людей об'єднують зусилля в десятках міст США, щоб боротися із запереченням Гуантанамо, масовим ув'язненням та зміною клімату.³¹

Заперечення обґрунтованих реалій минулого розглядається в проникливій статті Ліз Шевченко, яка досліджує питання істини, консенсусу та влади в публічних історіях з кількох критичних точок зору. Написана доступним і зрозумілим стилем, вона перемешується особистими роздумами і пропонує чітке трактування теми. Ця широта і глибина роблять його цінним доповненням до літератури на цю важливу тему.

Ліз Шевченко з Брукліна, директорка-засновниця Лабораторії гуманітарної дії, яка зараз знаходиться в Університеті Рутгерса в Ньюарку, і була директоркою-засновницею Міжнародної коаліції місць сумління, організовує коаліції за історичну пам'ять та відшкодування, об'єднуючи бачення та сили людей, які працюють у сфері публічної історії, соціальних рухів та правосуддя перехідного періоду.

Загалом, розвитку та становленню публічної історії сприяє тотальна цифровізація суспільства. У цифрову епоху особи, які не мають історичної освіти, можуть мати легкий доступ до історичних джерел та літератури істориків, кидаючи виклик посередництву між історією та громадськістю з боку академічних істориків. Продукування та поширення історії за допомогою вільного оповідання сприяють тому, що публічні історики починають конкурувати з академічними істориками, щоб вплинути на свідомість та емоції громадськості.

У багатьох країнах з початком нового тисячоліття починають видаватися серії наукових праць в основі яких лежить суперечлива історія та історії, написані як науковцями, так і практиками. Автори

³¹ Ševcenko, Liz. (2022). Public History for a Post-Truth Era: Fighting Denial Through Memory Movements. 10.4324/9781003185826.

зосереджуються на випадках, коли складні історії та різноманітні аудиторії зустрічаються та досліджують публічні репрезентації історії. Ідея видання таких публікацій має на меті пов'язати фахові дискусії про різні історичні методології з ширшими діалогами щодо вшанування, збереження, спадщини та інтерпретації в різних географічних, культурних, соціальних та економічних контекстах. Співіснування як глобальних, так і регіональних досліджень підкреслює широкий спектр інноваційних нових проектів та підходів, які пропонуються в історичній науці. Поява таких книги дає науковцям нові тематичні дослідження та корисні аналітичні інструменти для протистояння (не)представленню історії, з якими вони стикаються у своїй роботі та як члени спільнот XXI століття.

В Україні, першим таким виданням став збірник матеріалів доповідей, представлених учасниками науково-практичної конференції «istPUBLICA: Публічна історія в Україні та світі», що відбулась 25 жовтня 2019 року на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У ньому розкриваються окремі аспекти публічної історії, зокрема образ певних історичних подій у масовій культурі, способи і засоби імплементації політики пам'яті, інструменти та особливості практичної діяльності акторів публічної історії.

Автори досліджували виникнення, етапи розвитку публічної історії; з'ясовували питання – публічна та академічна історія: партнери чи конкуренти; політичний вимір публічної історії; перспективи публічної історії в Україні та інше³².

Важливим чинником який вплинув на розвиток публічної історії стає інтенсивний розвиток цифрових технологій. Можливості, які надає інтернет мережа, а саме легкість і доступність в обміні інформацією та швидка візуалізація мультимедійного контенту призвела до того, що у всьому світі розгорнулося широке коло каналів та творців, які займаються комунікацією та поширенням історичного матеріалу. Однак, значна частина їхньої продукції є сумнівної методологічної цінності.

У 2000-х роках, коли оцифровані історичні першоджерела стали доступними для громадськості та розвинулася комунікація через Інтернет, індивіди, незалежно від того, були вони фахівцями з історії чи ні, стали акторами, які формують або реформують колективну пам'ять без втручання академічної історії, що призвело до трансформування

³² istPUBLICA: Публічна історія в Україні та світі: Матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 25 жовтня 2019 року. – Київ: Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка, 2019.

екосистеми продукування та поширення історії, а також вивчення та викладання історії.

Як зазначає корейський історик Канг «Цифровізація підірвала сферу академічної історії, яка колись була єдиним посередником історичного знання. Інтернет перетворив авторитетну вертикальну ієрархію на плюралістичну горизонтальну мережу, а автономія, незалежність та вплив індивідів як суб'єктів у створенні знань та публічному використанні знань значно зросли»³³.

Історичні наукові кола в усьому світі починають визнавати наявність серйозних проблем пов'язаних зі спотворенням історичного знання, появу ідеологічного консерватизму, посилення упереджень та плагіат у публічній історії (особливо в цифровій публічній історії)³⁴.

Однак, це занепокоєння стосується не лише публічної історії чи непрофесіоналів. Критика двох британських істориків звучить так: «Звичайно, завжди існувала якась «погана історія» і недосконала історія, як всередині, так і за межами історичного класу та академії, але ми можемо стверджувати, що ніколи не було стільки розумних і добре освічених людей і організацій, які пишуть про минуле, які професійно присвячують себе маніпулюванню та спотворенню доказів без совісті, щоб використовувати минуле для своїх власних, часто неетичних цілей»³⁵.

Тиск цифровізації та вивчення історії підтверджую думку М. Демантовського, який стверджував, що необхідно переглянути етичний аспект публічної історії, і пропонував встановити критерії для розрізнення «поганої» та «хорошої» публічної історії³⁶.

Адже, ще у 1980-х роках Бенсон, Брайер та Розенцвейг розділили публічну історію на три категорії: «гладка форма публічної історії», яку можна знайти в засобах масової інформації та в якій домінують комерційні та політичні інтереси; «професійна публічна історія», що прагне до працевлаштування істориків, долаючи при цьому

³³ Kang, S. Public History and History Education: Call for a Dramatic Change in History Museum Curation.' *Public History & Museum*, 2020, 3: 32-45.

³⁴ Apostolidou, E. Misinformation, Trivialization, and Plagiarism,' *Public History Weekly* 8 (2): [dx.doi.org/10.1515/phw-2020-14894](https://doi.org/10.1515/phw-2020-14894)

³⁵ Haydn, T. and Ribbens, K. Social Media, New Technologies and History Education,' in Mario Carretero and Maria Grever (eds.) *Palgrave Handbook of Research in Historical Culture and Education*: Palgrave Macmillan, 2017. 735-754

³⁶ Demantowsky, M. What is Public History,' in Marko Demantowsky (ed.) *Public History and School: International Perspective*, Berlin/Boston: Walter De Gruyter & Co KG, 2018, 3-37. С. 27

нетерпимість до академічних досліджень; і «народна історія» з прогресивними схильностями³⁷.

Беззаперечним є те, що у XXI столітті академічна історіографія безперечно втратила свою «гегемоністську владу в публічній сфері – якщо вона коли-небудь мала таке привілейоване становище в минулому»³⁸. «Після 2000 років давня мета історії бути провідником у суспільне життя зазнала краху»³⁹. Твердження про те, що лише академічні історики чи професіонали можуть писати та викладати «правильну» та «точну» історію, ґрунтується на застарілому елітизмі, який не в змозі зрозуміти поточні соціальні зміни⁴⁰. Деякі історики категорично зазначають, що зараз ми маємо відійти від авторитарного ставлення до публіки як до об'єкта освіти та рухатися вперед, щоб разом практикувати історію, спілкуючись з нею як колаборанти чи посередники⁴¹. Історики шукають спілкування та співпраці з громадськістю різними способами. Однак скоротити розрив з громадськістю з точки зору історичних перспектив та історичної свідомості важко.

У будь-якому випадку історія, як наука та вчення у XXI столітті покидає академічні інституції і виходить у публічний простір. Особливості сфери публічної історії є те, що її предмет є настільки різним, наскільки різним є і підходи до трактування тих чи інших історичних моментів, а також наявність різноманітних і різнопланових засобів її донесення до споживача. Однак, термін «споживацька історія» не відображає цього явища. Стара концепція «популяризації історії» перешкоджає розумінню цього явища. Розуміння публічної історії як «історіографії громадянами» ховає ініціативи та інтереси публічної історії згори, від політики та адміністрації. Публічна історія не просто застосовує чи виражає публічно історичну правду, яка є результатом академічних історичних досліджень, але вона сама по собі є історичним викладом. Навколо нього продовжують накопичуватися питання і завдання. Слід також розкрити етику практики публічної історії.

³⁷ Howe, B. J. and Kemp, E. L. An Introduction in: Susan Porter Benson, Stephen Brier and Roy Rosenzweig (eds) *Presenting the Past: Essays on History and the Public*, Philadelphia: Temple University Press, 1987, here xvi-xvii.

³⁸ Fickers, A. *Towards a New Digital Historicism? Doing History in the Age of Abundance*, *VIEW Journal of European Television History and Culture*, 2012, 1 (1), 19–26. С. 25.

³⁹ Guldi, J. and Armitage, D. *The History Manifesto*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, С. 8.

⁴⁰ Kang, S. *Public History and History Education: Call for a Dramatic Change in History Museum Curation*. *Public History & Museum*, 2020, 3: 32-45.

⁴¹ Yoon, T. *From Personal Narrative to Public Memory: Oral History and Public History*, *Korean Journal of Oral History*, 2020, 11, 19-45.

Публічна історія має сприйматися як частина досліджень та освіти з історії. Публічна історія – це «зона відповідальності» істориків.

Слід зазначити, що нерідко публічна історія є ефективним і вирішальним інструментом для примирення конфліктів навколо історії. Публічна історія передає результати академічних історичних досліджень широкому загалу. Основними майданчиками публічної історії є книги, фільми та телефільми, музеї.

Спроби вирішення важких питань міжнаціональної історії в Європі здійснюються через намагання об'єднати публічних істориків, музейні простори, а чи продукування фільмів на кшталт «Французьке село». Нажаль, в Україні поки що немає спільного підручника з історії, і є негативний досвід розв'язання суперечливих питань через мистецькі акти, а саме вихід польських фільмів «Волинь» та «Вогнем і мечем», які підіймало політично складні теми польсько-українських стосунків.

Коли ми говоримо про Україну, то маємо пам'ятати, що йдеться про країну, яка пережила дуже складне ХХ ст.: тоталітарний режим, дві світові війни, геноциди. Власне традицією ХХ ст. було зловживання історією. Ту ситуацію, яку ми маємо в країні зараз, можна назвати кризовою. Це стосується і академічної історіографії, яка є пострадянською і не здатна використовувати сучасні методології та ставити ширші питання.

Якщо говорити про те, як звертаються наші історики до ширшої аудиторії, то варто зазначити, що роблять вони це вкрай рідко і часто не можуть знайти спільної мови з аудиторією. Тому місце професійних істориків часто займають політики чи інші люди, які маніпулюють історичними подіями і намагаються використовувати історію для обґрунтування тієї чи іншої політичної позиції.

Яскравими постатями, а саме публічними істориками сучасності, на українських теренах нині є Ярослав Грицак та Тімоті Снайдер. Як маючи базові академічні знання вони намагаються популяризувати їх через публічні виступи в аудиторіях та через цифровий контент.

Вчені-історик такі як Тімоті Снайдер та Ярослав Грицак об'єднані кількома спільними рисами, окрім того, що їхня сфера інтересів історія України, вони є публічними особами які не побоюлися вийти на широкий загал. І якщо Тімоті Снайдер є вченим не вітчизняної історичної школи, то Ярослав Грицак сформувався як історик в Україні, при тому в обидва розраховують перш за все на не українську аудиторію слухачів. Тімоті Снайдер, який започаткував курс історії України у такому потужному закладі як Єльський університет (США) по суті виступає промоутером історії України у північно американському та європейському просторі. Однак, попри все варто відзначити, що українську історію, історію

Східної Європи, північноамериканські вчені бачать по іншому, ніж їх колеги – вихідці, безпосередньо з країн пост-радянського простору.

Вперше у своїй практиці з відмінністю у сприйнятті історії України мені довелося стикнутися ще у 2000 році у Львові на семінарі організованому СЕР «Workshop new Approaches to Teaching History»/ «Нові підходи до викладання історії» за участі William Risch/Вільяма Ріша, стипендіата Гарвардського університету наративи щодо бачення України в історичному процесі Європи, і які фактично збігаються і з сьогоднішніми виступами Тімоті Снайдера.

Те, що Тімоті Снайдер читає лекції студентам та аудиторії північноамериканській та західноєвропейській, будучи сам вихідцем з цього середовища, це добре, погано, те, що він читає це українським історикам. Зрозуміло, що північноамериканське та західноєвропейське середовище знає про Україну прямо пропорційно як українське, наприклад, історію Гватемали. Тому потреба у таких публічних історичних виступах є значною, однак, варто враховувати при тому підходи до викладу матеріалу лекторів.

Українські історики ще з радянських часів звикли, що вони насамперед орієнтуються на державу і чекають від неї якихось наказів. Якщо ми говоримо про публічну історію, то історики мають орієнтуватись не на владу, а на суспільство, тобто на людей, з якими вони працюють. Варто не забувати, що наше суспільство складається з багатьох різних груп, до яких треба знайти свої підходи, якщо історик хоче побудувати діалог.

Публічна історія могла б змінити ту ситуацію, яку ми маємо зараз в Україні. На думку директорки львівського Центру міської історії Софії Дяк, історики, замість спроб знайти якийсь один наратив, який був би правильним і прийнятним для усіх верств населення, мали б показувати різні погляди і перспективи та будувати толерантну дискусію про минуле, залучаючи до неї різні групи людей⁴².

Схожі проблеми з Україною має Східна Азія, а саме синдром постколоніального буття, однак тут налагоджується обмін знаннями та спільні історичні публікації між Японією, Китаєм та Кореєю. Що стосується фільмів, то еквівалентів «Французького села» немає ні в Китаї, ні в Кореї. У їхніх фільмах японські солдати зазвичай зображуються як лиходії. Такі антагоністичні тенденції підкреслюються також націоналізмами музеїв у всіх трьох країнах. Як розв'язання подібних проблем історики вбачають у створенні спільних музеїв історії.

⁴² Лазуркевич С. Що таке «публічна історія»? <https://theukrainians.org/shho-take-publiczna-istoriya>

Яскравим прикладом у розв'язанні міжнаціональних проблем є діяльність публічних істориків Британії. За останні дванадцять років у Сполученому Королівстві та чотирьох країнах, що входять до його складу: Англії, Північній Ірландії, Шотландії та Уельсі, спостерігалася політична турбулентність. У Великобританії, як з'ясувалося, визнали практичну неможливість переписати шкільну історію так, щоб узгодити традиційний британський патріотизм (поствікторіанського стибу) із максимальною толерантністю до всіх ідентичностей сучасного соціуму Об'єднаного королівства. За браком соломонового рішення було навіть запропоновано скасувати викладання національної історії у школі, взагалі. Пошук виходу з цієї ситуації змусив на державному рівні усвідомити роль публічних істориків, які враховували б сучасний політичний та публічний історичний контекст, завдяки втручанням держави призвів до зростання викладання публічної історії на різних університетських рівнях та їх участь у програмах різного економічного сектору.

Нині стає очевидним що завданням публічних істориків є робота, спрямована на розуміння того, як історія використовується для формування суспільного сприйняття минулого, і як це відбувається в сьогоденні. І хоча публічна історія нерідко розглядається досить вузько як щось, що «відбувається» у знайомих місцях у певні моменти часу під пильним оком «професіонала». Однак, спираючись на спостереження з усної історії, спостереження за учасниками та цифрову етнографію, публічна історію насправді постійно конструює власні історії за допомогою безлічі джерел та методологій. Ця «повсякденна публічна історія» є дифузною, галасливою, безладною, часто заплутаною, іноді тривожною; але ніколи не єдиною, прямолінійною чи авторитарною. Вивчаючи цю повсякденну публічну історію, історики отримують повніше розуміння сили минулого в суспільстві, більшу здатність осмислювати та кидати виклик проблемним історичним наративам, а також більш продуктивне переплетення між їхньою роботою та повсякденним життям людей⁴³.

І хоча, публічна історія, як наука, сьогодні проходить ще процес інституціоналізації, однак, вже стає очевидним, що вона формується в окрему галузь знань. Так Р. Траба, ще в кінці 1990-початку 2000 років мав великий сумнів, щодо її перспективності, однак уже у 2014 році, його думки стали змінюватися, і він зазначив, що «зміна позиції є наслідком нових контекстів: відкритого комунікаційного простору, в якому функціонують усі гуманітарні науки, та особливого буму

⁴³ Halstead H. Y. 'Everyday public history', *History: The Journal of the Historical Association*, vol. 107, no. 375, 2022, 13260, pp. 235-248 . <https://doi.org/10.1111/1468-229X.13260>

розповіді, візуалізації та осмислення минулого. Публічна присутність минулого проявляється як у найпопулярнішій формі, у формі комп'ютерних ігор, вуличних постановок під відкритим небом, реконструкцій, фільмів, так і в більш витончених медіа-формах, у вигляді тимчасових виставок, великих музейних інсталяцій і, нарешті, творення нових наукових субдисциплін, таких як візуальна історія чи публічна історія... Для мене публічна історія – це і ідеологія, і методологія. Ідеологія може бути страшним словом. Методологія може бути спірним вибором слова.»⁴⁴

Зважаючи на різновекторність публічної історії, її предмету вивчення, засобів подання, публічну історію сьогодні сприймають як соціальну, повсякденну, побутову, споживацьку, популярну тощо. Публічна історія – це галузь, яка досліджує, як історія взаємодіє з суспільством, масовою культурою та пам'яттю основними аспектами якої є політика пам'яті, музейні простори, цифрові комунікації, публічна риторика, популяризація історії через творчі об'єднання та організацію історичних заходів. Практиками публічної історії є музейні фахівці, представники уряду та бізнесу, історики, архівісти, вчителі, менеджери культурних ресурсів, куратори, кіно– та медіапродюсери, політичні радники, усні історики, професори та студенти з інтересами до публічної історії та багато інших. Публічна історія формується «як нова громадянська наука минулого» в основі якої лежить зосередження на продукуванні історії з публічної перспективи.

Сьогодні публічна історія має на меті зробити історію більш доступною, спільною та інтерактивною для громадськості. Через співпрацю з культурними та медійними інституціями публічні історики прагнуть максимально залучити спільноти до творення історії. Публічна історія має справу з багатьма способами, за допомогою яких люди взаємодіють з історією не лише в школі та через книги, але й у сім'ях, музеях та історичних будівлях, через телебачення та радіо, а дедалі частіше також через онлайн-медіа. Розуміння та оволодіння цифровими технологіями стало важливою складовою підготовки історії. Сучасна цифрова історія інтегрує новітні технології у ремесло історика, створюючи нові шляхи для участі громадськості, а також для продукування та комунікації історичних досліджень. Цифрові інструменти та ресурси пропонують безліч способів впроваджувати інновації та збагачувати те, як історики, установи та широка громадськість досліджують, інтерпретують та взаємодіють з минулим.

⁴⁴ Robert Traba, “Historia stosowana jako subdyscyplina akademicka. Konteksty i propozycje,” in *Historia dziś. Teoretyczne problemy wiedzy o przeszłości*, ed. Ewa Domańska, Rafał Stobiecki, and Tomasz Wiślicz (Kraków: Universitas, 2014), 143–164.

Беззаперечним є лише те, що публічна історія повинна створюватися у тісній співпраці академічних кіл, учасників соціальних мереж з врахуванням потреб суспільства⁴⁵.

Таким чином, у науковому середовищі, у відносно новій історичній галузі публічної історії (Public history) – сфері професійної діяльності, яка зосереджена на «побутуванню» історії у публічному просторі, сформувалося кілька методологічних підходів. Перший – як спосіб професійної діяльності академічних істориків з неакадемічним середовищем. Другий – поява нової міждисциплінарної наукової галузі (об'єднання гуманітарної та соціальної сфери), метою якої використання новітніх технологій у поширенні доступних історичних знань широким верствам населення. Третій – адаптація традиційної науки під потреби суспільства. Четвертий – ребрендинг прикладної історії, яка існує на Заході з кінця XIX ст. Значення публічної історії стало настільки великим, що майже вся робота, яку створюють історики поза межами академічного викладання та досліджень, може вважатися публічною історією.

3. Публічна історія в освіті

Як зазначалося вище, публічна історія є порівняно новою науковою сферою, якщо ж вести мову про публічну історію як академічну дисципліну, то це зовсім новітній напрям в освітній сфері. Адже, класична історія, як академічна дисципліна стала викладатися в університетах вперше у XIX столітті, і як наслідок відбулося виокремлення її в окремий предмет від інших форм знання. Історію також не зразу стали сприймати як окрему наукову одиницю. Аналогічний шлях проходить і публічна історія.

Зі зміною світопорядку та переосмислення ролі історії перед рядом країн постає потреба у фахових істориках, здатних реалізувати свої знання поза традиційними сферами – здійснювати експертну, аналітичну та практичну роботу в державних, громадських і приватних організаціях, установах, пов'язаних із культурою, туризмом, освітою, охороною пам'яток, провадити просвітницьку діяльність у ЗМІ, професійних товариствах тощо.

У 1970–80-х роках відбувається становлення публічної історії як академічної дисципліни. Вже з другої половини 1970-х років «Публічна історія» як навчальна дисципліна запроваджується в університети США

⁴⁵ Філіпович М. Публічна історія як академічна дисципліна та освітня програма. Українська історія у публічному просторі : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 19 – 21 травня 2023 р., м. Луцьк. – Львів – Торунь : Ліга-Прес, 2023. 104 с. С. 94-98. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-299-2-22>

(на сьогодні присутня у понад 150 з них). За останні десятиріччя навчальна дисципліна та розвиток публічної історії як окремого наукового вектору в історії призводить до створення вже цілих освітніх програм. Зараз у США є 132 програми публічної історії⁴⁶.

Основним завданням навчальної дисципліни з публічної історії стає ознайомлення із змістом відносно нового в історичній науці та професійній діяльності напряму – публічна історія; показати сукупність практик і технологій, направлених на переведення історичного знання з академічної мови на мову публічних презентацій, в тому числі медійних, представлення його у формах, призначених для широкої публіки⁴⁷.

Схожі тенденції помітні і в Канаді, Австралії та Великій Британії. Тоді ж відкрилися перші освітні програми з цієї дисципліни в американських університетах. Невдовзі бакалаврські програми з Public History з'явилися у закладах вищої освіти Канади, Австралії, Великої Британії, а з початку XXI ст. – континентальної Європи.

Хоча впровадження методології та практик публічної історії в академічному просторі Заходу викликало дискусії й навіть неприйняття, зокрема побоювання надмірного впливу політичної кон'юнктури та державних інститутів, певні застереження проти комерціалізації та медіатизації історії, в провідних університетах не тільки США, Канади, але й Великої Британії, Німеччини, Франції, Італії, Швейцарії та багатьох інших країнах з початку нового тисячоліття стали відкриватися освітні програми, що так чи інакше стосуються публічної історії.

Публічна історія здобула широку підтримку у Франції. В останньому десятиріччі XX століття поступово розширювалося саме поняття публічної історії, яке асиметрично розуміли історики по обидва боки Атлантики. Зокрема, вони казали, що публічна історія може бути визначена як «історія для публіки, про публіку і самої публіки»⁴⁸.

Розрив між університетськими знаннями та суспільством гостро відчував Джордж Веслі Джонсон, одна з найважливіших фігур у започаткуванні та розвитку публічної історії: ще у 1980-х роках він засуджував стан кризи історії, що викладається в університетах, та необхідність змін. Публічна історія була ним запропонована як сильна і

⁴⁶ Лазуркевич С. Що таке «публічна історія»? <https://theукраїnians.org/shho-take-publiczna-istoriya>

⁴⁷ Методичний посібник з навчального курсу “Публічна історія” (освітньо-кваліфікаційний рівень – магістр, спеціальність 032 – історія та археологія). Укл. Т.Полешук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 45 с.+354 іл

⁴⁸ Брайлян Є. Публічна історія в Україні: у пошуках консенсусу. https://zn.ua/ukr/HISTORY/publiczna-istoriya-v-ukrayini-u-poshukah-konsensusu-286324_.html

виразна відповідь на розрив між соціальними потребами та академічними дослідженнями.

У центрі роздумів мало бути «уявлення про історика як професіонала», яке б спрямувало істориків на довгий шлях змін, йдучи по стопах того, що вже простежували економісти та психологи, які встановили міцні зв'язки з соціальним контекстом: фактично, більшість студентів-істориків, будь то бакалаври, магістри, або навіть докторанти, рідко стикаються з концепцією професіоналізму як такого (залишаючи осторонь його зв'язки з історією), проте воно все більше стає головною силою в сучасному суспільстві. Зростаючі економічні можливості для осіб, які отримали історичну освіту, працювати поза університетом також створили потребу в новому виді викладання історії⁴⁹.

Публічна історія в освітній діяльності має природну спорідненість з дидактикою та шкільним світом: вона може ефективно сприяти як посиленню навчання, так і породженню культурних змін у навколишньому середовищі. Освітня діяльність, зокрема спрямована на вивчення історії та географії, має привілейовані відносини з територією, що можна підкреслити саме публічним історичним підходом. Публічна історія в освітніх та допоміжних професіях може бути використана як потужний інструмент для навчання, як на початковому етапі, так і в процесі підвищення кваліфікації.

Умови які спонукали появі публічної історії як освітньої складової на перший погляд різні у різних країнах, як от у Британії – примирення між різними національностями, у Південній Кореї – постколоніальне минуле, в Італії⁵⁰ позбавлення від фашистської культури в шкільних підручниках, в Америці – наслідки расової нетерпимості. Однак, всіх їх об'єднує проблема важких і неоднозначних подій в історії тієї чи іншої країни, які мають свій вплив на сьогодення, а тому потребують напрацювання певних історичних практик їх інтерпретації з метою зменшення їхнього впливу на майбутнє.

Різноманітність підходів у публічній історії, і не лише у науковій сфері, але й освітній спонукає до створення власних організаційних структур. Так, у 2016 році в Італії зареєстрована асоціація публічної історії та Італійська центральна рада з історичних студій. У 2017 р. завдяки їхнім зусиллям проводиться Равеннська конференція, на якій було визнано, що публічна історія – історична парадигма, не лише багата

⁴⁹ Johnson, George W. Professionalism: Foundation of Public History Instruction. 1987. The Public Historian 9 (3): 96-110. S. 99.

⁵⁰ Gianfranco Bandini. Public History of Education . A Brief Introduction . Firenze : Firenze University. Press, 2023. 134 с.

на великий потенціал, який колосальну допомогу у традиційній історії, що викладається в університеті та школі.

5-6 листопада 2018 року на 1-й Національній конференції з публічної історії в освіті: роздуми, свідчення, досвід у Флоренції був розроблений Маніфест публічної історії в освіті: побудова спільного освітнього шляху, Завдяки підтримці та заступництву Італійської асоціації публічної історії та її президента Сержа Нуаре, шкільний світ був вперше залучений у сферу публічної історії.

Розроблена незалежно від проектів Траби, заснована на американських моделях і консультована з Теодором Караманським і його колегами з Університету Лойоли в Чикаго у Вроцлавському університеті була запущена перша магістерська програма з публічної історії, тобто історії в публічному просторі в Польщі.

Публічна історія – як освітній напрямок набирає все більшої популярності і затребуваності у світі. Так, у 2024 році до підготовки фахівців з публічної історії долучився ще один європейський освітній заклад. Університет Люксембургу запустив нову унікальну магістерську програму з цифрової та публічної історії на факультеті гуманітарних, педагогічних та соціальних наук (FHSE) спільно з Люксембурзьким центром сучасної та цифрової історії (C2DH) та пропонує унікальну можливість поєднати міжнародні перспективи в цифровій та публічній історії, озброюючи студентів методами, навичками та практичним досвідом для дослідження, комунікації, що дозволить зробити історію більш захоплюючою. Випускники зможуть мати безпосередній вплив на розуміння громадськістю історії Люксембургу та міжнародної історії.

Метою освітньої програми з публічної історії є намагання зробити історію більш доступною, спільною та інтерактивною для громадськості. Адаже через співпрацю з культурними та медійними інституціями публічні історики прагнуть максимально залучити громади до продукування історії. Публічна історія має справу з багатьма способами, якими люди взаємодіють з історією не лише в школі та через книги, але й у сім'ях, музеях та історичних будівлях, через телебачення та радіо, а дедалі частіше й через онлайн-медіа. Розуміння та оволодіння цифровими технологіями стало важливою складовою підготовки з історії. Цифрова історія інтегрує сучасні технології в ремесло історика, створюючи нові шляхи для участі громадськості та для продукування та передачі історичних досліджень. Цифрові інструменти та ресурси пропонують різноманітні способи впровадження інновацій та збагачення того, як історики, установи та широка громадськість досліджують, інтерпретують та взаємодіють з минулим.

Якщо з кінця ХХ століття актуальним було питання публічної історії в університетських стінах, як навчальної академічної дисципліни, то з

початком нового тисячоліття це питання трансформується та переміщується на шкільні майданчики. А саме, як шкільна історія взаємодіє з цією публічною історією?

Адже, у цифрову епоху академічна історія зіткнулася з проблемою відмови від повноважень монополізувати інтерпретації історичної правди та поділитися процесом практики історії з громадськістю. Будь-хто може отримати доступ до першоджерел без посередництва істориків, що дає людям можливість одразу конструювати та ділитися своїм минулим. Однак велика кількість і переповненість історичних джерел, знань, наративів та інформації ускладнює нефахівцям судження про достовірність або достовірність джерел та інформації. Як писав Розенцвейг, «історики можуть зіткнутися з фундаментальною зміною парадигми від культури дефіциту до культури достатку»⁵¹.

Достаток змінюється не тільки для істориків, а й для нефахівців. Крім того, алгоритми можуть зробити людей вразливими до «неправдивої інформації» та упереджених наративів історії, що може призвести до «цифрової пропаганди»⁵². Творці історичного контенту спонукають глядачів, мобілізуючи чітку інтертекстуальність та анахронізм у процесі вибору та організації тем контенту, які тісно пов'язані з сучасними історичними та соціальними проблемами, такими як права людини, кампанії, іммігранти, інфекційні захворювання, гомосексуалізм, чоловічий макіяж і мода⁵³.

Якщо студенти усвідомлюють, як працюють алгоритми та що означають високі перегляди цифрового контенту, але на практиці їм нелегко уникнути впливу алгоритмів або встояти перед спокусою великої кількості глядачів, та ще з більшими труднощами стикаються школярі. Мало хто пильно ставиться до алгоритмічного управління. Опитування, проведене в Кореї, показало, що старшокласники оцінювали, чи варто довіряти історичному контенту YouTube, виходячи з того, наскільки відомими були автори та скільки людей переглядали контент і некритично вірили в нього⁵⁴.

Історичний контент у соціальних мережах, яким користуються діти та молодь, здебільшого фрагментарний і рідко дозволяє їм синтезувати

⁵¹ Rosenzweig R. Scarcity or Abundance? Preserving the Past in a Digital Era, 'The American Historical Review, 2003, 108 (3), 735–762. S. 739.

⁵² Kang, S. Introduction, 'in History and Museum Education in the Digital Era, Seoul: 2022, Hanul Academy: 7-14. S. 9.

⁵³ Kang, S. Characteristics of Storytelling of YouTube History Content' Studies of History Education, 2022, 43: 255-292.

⁵⁴ Kim, H. A Study on Students Perceptions, Characteristics, and Considerations of Historical YouTube Content, 'Social Studies Education, 2021, 60 (3), 13-24.

історичні знання для розуміння довгострокових історичних змін⁵⁵. «З «телескопуванням історичного часу» певний історичний зміст своєрідним чином перестав бути історичним»⁵⁶. «Історія занурює нас у приклади змін від давніх до недавніх» і дозволяє «оцінити величини змін або відмінності між реальними зрушеннями в напрямку та коригуванням уздовж існуючих ліній тренду»⁵⁷.

Цифрові аборигени – це перше покоління, яке має набагато більше знань, ніж попереднє покоління⁵⁸ але їм не вистачає справжнього досвіду критичного мислення для пошуку та оцінки достовірної інформації⁵⁹. Замість того, щоб отримувати знання через підручники, книги або взаємодію з дорослими, вони отримують їх через переповнений онлайн-контент. Замість того, щоб витратити час на порівняння, аналіз та дослідження різних фрагментів інформації, багато «цифрових аборигенів» вважають за краще вибирати з багатства знань, що зберігаються в Інтернеті⁶⁰. Тим не менш, вони не є пасивними читачами чи глядачами історичного контенту в соціальних мережах, а активними оповідачами, які публікують свої коментарі до контенту, оскаржують аргументи його творця та представляють різні інтерпретації⁶¹.

Для того, щоб стати критичними споживачами та виробниками всіх форм історичного контенту та брати участь у «постійній дискусії, яка дає не остаточні істини, а нескінченну низку відкриттів, які змінюють наше розуміння не лише минулого, але й нас самих і часу, в якому ми живемо»⁶², як того бажав К. Мойніхан, студенти і школярі повинні бути добре озброєні історичною грамотністю, придатною для цифрової епохи. Однак вчителі історії нерідко зазначають – «якщо ми зосередимося на розвитку історичного мислення через читання

⁵⁵ Kang, S. Characteristics of Storytelling of YouTube History Content' *Studies of History Education*, 2022, 43: 255-292.

⁵⁶ Guldi, J. and Armitage, D. *The History Manifesto*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014. С. 8.

⁵⁷ Sterns, P. N. and Collins, M. (2020) *Why Study History?* London: Publishing Partnership, 2020. S. 9.

⁵⁸ Tapscott, D. *Grown up Digital: How the Net Generations Changing Your World*, New York: McGraw-Hill. 2009.

⁵⁹ Rothman, D. A Tsunami of Learners called Generation Z.: 2016. http://ce.wvu.edu/media/15624/needsdifferent_learning_styles.pdf

⁶⁰ Kang, S. Public History and History Education: Call for a Dramatic Change in History Museum Curation.' *Public History & Museum*, 2020, 3: 32-45.

⁶¹ Kang, S. Public History and History Education: Call for a Dramatic Change in History Museum Curation.' *Public History & Museum*, 2020, 3: 32-45.

⁶² Moynihan, K. J. Can the Scholars' History be the Public's History?' *Proceedings of the American Antiquarian Society*. 1996. 105 (2), 301-313. S. 312

першоджерел на уроках історії, учні не тільки втратять інтерес, але й не принесуть користі в їхньому повсякденному житті»⁶³.

Така ситуація в історичній освіті ставить актуальним питанням – шляхи і засоби формування історичної грамотності. Адже історична грамотність у цифрову епоху не обмежується розвитком історичного мислення через читання історичних документів на уроках історії. Історична грамотність сьогодні включає в себе здатність судити про надійність і достовірність численних цифрових ресурсів та інформації; наводити обґрунтовані аргументи з достатніми доказами; спростовувати чужі аргументи на вагомих підставах; цитувати, переглядати та поширювати чужий контент, дотримуючись цифрової етики; демонструвати вільне володіння навичками цифрового спілкування, які могли б допомогти людям зрозуміти складність історичної інтерпретації, але все це потребує навиків які дозволяють зробити це більш звичними і цікавими для них способами⁶⁴.

Історична грамотність також має навчати усвідомлення значенню соціального та політичного впливу публікації власних аргументів у соціальних мережах і перенесення своїх творів з однієї сфери в іншу, тобто критичному використанню цифрових інструментів та ресурсів для дослідження та комунікації про минуле. Сьогодні історична грамотність, пов'язана з цифровою грамотністю, повинна викладатися як життєве застосування процедурних, методологічних та епістемологічних знань з історії, щоб учні могли усвідомити історію як тісно пов'язану з їхнім життям і застосувати її для вирішення проблем у повсякденному житті⁶⁵.

Однак студенти, як правило, розуміють минуле поза часом, пояснюють і оцінюють людську поведінку з точки зору «універсальної» людської природи, яку вони розуміють сьогодні⁶⁶. Щоб допомогти учням підійти до змісту історії «історично», шкільна історія повинна виховувати в собі звичку мислити в часових рамках, які відрізняють точку зору минулого від точки зору сьогодення. Історія в добре організованому класі, який намагається дослідити чужорідність минулого, може спонукати учнів мислити поза сучасними соціальними та культурними практиками, з якими вони знайомі. Дослідження та

⁶³ Kang, S. *History Education through Communication: Reading Historical Documents and Contemplative History Consciousness*, Seoul: Seoul National University Press, 2017. S. 90.

⁶⁴ Kang, Sun Joo. *School history in the Era of deauthorization and horizontality: Popular History, Digital Public History, and History Education in South Korea*, 2023.

⁶⁵ Kang, Sun Joo. *School history in the Era of deauthorization and horizontality: Popular History, Digital Public History, and History Education in South Korea*, 2023.

⁶⁶ Kang, S. *History Education through Communication: Reading Historical Documents and Contemplative History Consciousness*, Seoul: Seoul National University Press, 2017.

розв'язання проблем з поняттям часу є однією з унікальних цінностей історії.

Звичайно, щоб сформувати історичну грамотність у школярів та студентів потрібно підготувати фахівців. В Україні на відміну від американських і західноєвропейських університетів, де освітні програми спрямовані на підготовку професійних публічних істориків почали відкриватися ще у 80-90-х роках ХХ століття, на початок нового тисячоліття стали впроваджуватися окремі навчальні курси, але у переважній більшості вищих закладів освіти навчальні програми з історії були і залишаються орієнтовані на підготовку істориків дослідників і викладачів (учителів).

Вперше як навчальна дисципліна публічна історія в Україні починає викладатися в Українському католицькому університеті 2017 р., запроваджена міждисциплінарна магістерська програма з публічної історії. У низці українських університетів публічна історія запропонована як вибіркова (вільного вибору студентів) навчальна дисципліна з підготовки бакалаврів та магістрів.

В основу навчального курсу з публічної історії лягає теорія й практика критичного осмислення, поширення та сприйняття знань і уявлень про минуле у суспільстві, поєднання теоретичних знань (сучасні теорії та методи історичного дослідження, знання про історичну культуру та освіту) та практики (прикладні навички: майстер-класи з презентації, написання текстів, зокрема, для ЗМІ, Інтернет-сторінок, соціальних мереж, організація, планування та управління проектами, зокрема виставками, освітніми програмами, туристичною діяльністю, розробка форматів залучення громад і спільнот у дослідницькі проекти та комунікації їх результатів для широкої громадськості, тощо).

Метою навчальної програми стає формування професійної компетенції яка передбачає будування горизонтальних та партнерських стосунків з аудиторією, а також вміння фасилітування та медіації, спілкування з широкими колами громадськості. Це важливо з огляду на можливі конфліктні та складні дискусії і питання пов'язані з минулим. Такі вміння є основою для подальшої праці як у сфері історичних досліджень, так і роботи пов'язаної з осмисленням минулого та популяризацією історії у сфері мас-медіа, освітніх та культурних проектах, музейних інституціях, ініціативах пов'язаних зі збереженням та управлінням культурною спадщиною, туристичному бізнесі, муніципальних й управлінських сферах та загалом у проектах, орієнтованих на співпрацю з локальними спільнотами і широкою громадськістю.

Спеціальна увага приділяється проблематиці колективної пам'яті, усної історії, історії медій і комунікацій, концепції публічної сфери та способам і формам комунікації між істориками і різними публіками.

Поряд з ґрунтовними теоретичними знаннями з сучасної історіографії та методології історичних досліджень, випускники програми отримують інтенсивний практичний вишкіл, який має приготувати його до праці в інституціях публічної історії, медіях та бізнесі поза академічною сферою⁶⁷.

Окремі університети поєднують з вивчення публічної історії з іншими спеціальностями. Так, у 2019 р. відкрита освітня програма «Практична (публічна) історія з поглибленим вивченням іноземних мов» на історичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка у межах цієї програми передбачається поглиблене вивчення іноземних мов⁶⁸. Поряд із загальноісторичними предметами студентам викладаються такі дисципліни, як «Історична політика та політика пам'яті», «Усна історія», «Цифрова історія», «Локальна та комунальна історія», «Інформаційні технології: минуле та сучасне», «Музеї в публічній історії», «Історичний туризм», «Історія України в художньому кінематографі» тощо.

На історичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка з 2019 р. студенти магістерської програми (спеціальність 032 – історія та археологія) теж слухають навчальний курс під назвою «Публічна історія», який знайомить студентів із новим напрямом – публічна історія, що присвячений «побутуванню» історії в публічній сфері.

У курсі охарактеризовано суспільно-політичні та інтелектуальні причини виникнення публічної історії, окреслено методологічні засади та практичні методи публічної історії, проаналізовано функціонування публічної історії у країнах Заходу, Центральної та Східної Європи, вказано на осередки, освітні програми та перспективи публічної історії в Україні⁶⁹.

У магістерській програмі «Публічна історія» факультету історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса поєднані теоретичне навчання, яке спирається на студіювання історичних джерел, історії історичної думки, сучасних наукових концепцій історії, та практична підготовка, що сприяє опануванню особливостей історичної інформації у публічній сфері,

⁶⁷ Публічна історія – Історичний факультет (lnu.edu.ua)

⁶⁸ Освітня програма «Практична (публічна) історія» – Історичний факультет (univ.kiev.ua)

⁶⁹ Публічна історія – Історичний факультет (lnu.edu.ua)

засад організаційно-управлінської діяльності в галузі історії, історичної дидактики⁷⁰.

Проводиться набір на освітню програму магістра «Публічна історія» і в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького.

Розпочинаючи з 2023 року здійснюється набір на магістерському рівні на освітньо-професійну програму «Публічна історія» у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, де викладаються предмети як усна та локальна історія, гібридні війни та міфологічні нарації, історія в кіно та візуальна історія тощо. З метою більшого привернення уваги до питань публічної історії організовується щорічні конференції «Українська історія у публічному просторі». Волинський національний університет у 2024 році у межах програми «подвійного диплому» укладає угоду зі Поморською академією у Слупську РП, а також налагоджує співпрацю в рамках обміну досвідом з викладачами Вроцлавського університету.

Таким чином, сьогодні публічна історія є одним із найдинамічніших міжнародних напрямів історичних дисциплін. Однак, на відміну від європейських та американських освітніх закладів «Публічна історія» як освітня програма та академічна дисципліна в Україні широкого вжитку наразі не має, здебільшого обмежившись окремим викладанням як навчальної дисципліни.

При тому, що сфера публічної історії швидко розширюється. Сьогодні вона включає (але не обмежується ними) такі теми: музеї, архіви, колекції; демонстрація, експонування, кураторство минулого; культурна спадщина (історичні місця, пам'ятники, історичне збереження); (відео) ігри, аудіовізуальна продукція, подкасти; усна історія, спогади, родинні та громадські історії; історична фантастика, графічні романи, сторітелінг; реконструкції, конкурси, фестивалі, вистави; цифрова публічна історія (створена користувачами, краудсорсинг, соціальна та трансмедійна); спільна влада, копродукція, практики, орієнтовані на громаду; вшанування пам'яті, державна політика, уряд, бізнес, консалтинг, прикладна історія; викладання, етика, теорії публічної історії; травма, конфлікт і примирення; права людини, нерівність і дискримінація, соціальна справедливість; міграція, колоніалізм, деколонізація; навколишнє середовище, ландшафт, природні ресурси, зміна клімату.

Вже кілька десятиліть публічна історія показує себе як яскраве та складне поле, де історики взаємодіють з різними аудиторіями,

⁷⁰ Публічна історія – Донецький національний університет імені Василя Стуса (donnu.edu.ua)

починаючи від експертів і закінчуючи непрофесіоналами, політиками та впливовими особами, яких об'єднує інтерес до історії, пам'яті, спадщини та матеріальної культури. Не в останню чергу тут відіграли такі явища як «бум пам'яті», бурхлива «індустрія пам'яті» і пов'язана з ними, дедалі більша, увага спільнот до історичних питань, особливо що стосується глобалізації, державності, гендеру, релігії, раси та ідентичності. Всі ці явища спричинили так званий бум публічної історії – з кінця 1970-х і 1980-х років і у наступні роки призвели до консолідації сильної академічної дисципліни як такої. Про популярність цієї галузі свідчить безліч підручників, довідників, досліджень.

З метою успішного практикування публічної історії постає вимога доброї орієнтації в основних напрямках та методах сучасного академічного історіописання, а також у сучасних підходах до розуміння специфіки взаємодії між історіографією, різними публіками і державою. Тому велике роль відводиться теоретичній підготовці фахівців які б були орієнтовані на переосмислення історії, могли б здійснювати аналіз питань етики і суспільної відповідальності історичних досліджень та використання історичного знання поза академією та знали основні принципи функціонування знання про минуле у сучасній культурі.

Отже, перед публічною історією, яка перебуває на перетині кількох дисциплін: локальної історії, студій пам'яті, усної історії, культурних досліджень (cultural studies), сучасної історії, музеєзнавства і досліджень медій і комунікацій з нею, як академічною дисципліною стоїть завдання сформувати навички та компетенції у здобувачів освіти щодо специфіки функціонування знання про минуле у публічному просторі та способи і принципи творення історії для широкої публіки та у співпраці є міждисциплінарним напрямком.

Information about the author:

Filipovych Myroslava Bohdanivna,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Professor at the Department of World History

Lesya Ukrainka Volyn National University

13, Voli square, Lutsk, 43025, Ukraine